

DAVIDE CARNEVALI, **DE PASOLINI A BENJAMIN. Apunts sobre religió i marxisme a *Teorema***

Teorema narra la irrupció de la figura messiànica a l'interior d'una família burgesa, amb totes les conseqüències que aquest esdeveniment comporta; a partir de la destrucció, violenta, del seu equilibri. Tots els habitants de la casa s'enamoren del jove convidat, que correspon aquell amor. Aquest fet desgavella principalment el costum de sotmetre les relacions personals, sentimentals i sexuals a la lògica del càlcul. El messies, per contra, es presenta com una ofrena, com quelcom que es dóna, que es lliura a si mateix —en l'obra de Pasolini, també i sobretot, en un sentit físic— *gratuitament*, sense interès; és a dir, sense ser part ni origen de cap intercanvi ni mercadeig. Aquest esdeveniment fa miques un sistema de pensament, un model de comportament i un estil de vida que es troben indissolublement lligats a una lògica econòmica: una lògica que posa com a prioritat, en qualsevol mena d'operació, l'acte de produir i de generar una plusvàlua, un benefici. Fins i tot en l'esfera sentimental: l'amor ha de ser sempre *convenient*. En aquest sentit, l'arribada del messies en un context burgès només pot presentar un caràcter genuïnament revolucionari.

La interpretació pasoliniana recupera així una certa visió del messianisme que, en la doctrina catòlica occidental, sovint ha quedat a l'ombra. De fet en la nostra tradició, en la *parousia*, es tendeix a posar l'accent sobre el moment del judici, de la valoració del balanç i la revisió dels comptes. Així, Crist hauria de tornar per judicar l'existència humana en termes de beneficis o pèrdues, de resultats assolits o fallats; per aprovar o censurar tot allò que l'home ha produït al llarg de la vida. Un punt de vista que explica la conformitat altrament inexplicable entre Església i capitalisme; inexplicable si pensem que l'ensenyament originari de Crist, tal com s'explica en els evangelis, semblava orientar la vida social de les primeres comunitats cristianes cap a una forma de protocomunisme. Una tesi que tantes vegades va ser recuperada i defensada en l'època medieval, i que tantes vegades va ser censurada i blasmada com a heretgia. El messies de Pasolini no ve com a revisor, ni com a jutge, sinó com a aquell que, amb el seu amor, trenca la lògica del càlcul i suspèn el judici.

Hi ha una paràbola, a l'evangeli de Mateu, que sempre m'ha semblat cruel; es tracta de la paràbola dels talents. L'amo marxa de casa i deixa els seus béns a tres servents perquè els administrin. A un li confia cinc talents, a un altre dos, i a un altre un, a cadascú segons les seves capacitats. Quan torna del seu viatge, l'amo es disposa a passar comptes; els dos primers han invertit els diners i els han duplicat, mentre que el tercer ha amagat en un camp el seu únic talent, i no pot oferir a l'amo res més que el que aquest li havia deixat. Així, el tercer servent és castigat, ja que «a tot aquell qui té, li serà donat, i en tindrà de sobres; en canvi, a aquell qui no té, fins allò que té li serà pres». És en aquest sentit que sempre m'ha semblat cruel: si als servents els és donat segons les seves capacitats, no s'entén per quina raó un servent que ja tenia poc —pel que fa a les seves capacitats econòmiques— i que s'havia cuidat de no fer-li perdre a l'amo els seus diners, hauria de ser també privat d'aquell poc que tenia, en benefici del que ja tenia molt. Una paràbola sobre l'esperit empresarial, aparentment, que pot ser llegida com una instigació al risc inversor i a la necessitat de mantenir actiu un sistema (financer o de pensament) que sempre ha de tendir cap a un horitzó de beneficis. Amb el temps, tanmateix, he arribat a la conclusió que aquesta paràbola també pot ser llegida

des d'un altre punt de vista, en oberta contradicció amb l'anterior. Així, l'activitat a què són cridats els servents, i el risc que són convidats a córrer, no s'haurien d'entendre en un sentit literal, sinó com a metàfora de l'activitat intel·lectual, crítica i, en conclusió, revolucionària. Els talents representarien així les capacitats intel·lectuals i crítiques de cadascú, les capacitats amb què Déu dota l'home; les mateixes capacitats que, posades en pràctica, haurien de permetre que l'home entengués i interpretés correctament el projecte de Déu i preparés l'arribada del messies. El retorn del Crist, doncs, es troba íntimament vinculat a l'activitat de l'home en el món durant la seva absència. La paradoxa podria semblar kafkiana. Kafka probablement diria que són els servents mateixos els que justifiquen el comportament de l'amo, en la mesura en què se senten responsables del seu do. Així, el retorn de l'amo dependria de la manera en què els servents esperen aquella arribada. L'amo no retorna per caprici, sinó que només pot retornar quan els servents han fet fructificar els talents que ell els havia donat: és a dir, quan s'ha concretat el do; quan allò que existia en potència ha expressat el seu potencial. Perquè d'alguna manera l'amo *era en* aquell do i *era* aquell do: l'amo *s'havia deixat* als servents, i els servents —o millor dit: els dos primers servents— van obrar de manera que ell es tornés a manifestar. El messies només torna per a aquells que l'esperen activament.

Al capdavant, es diu el mateix a *Teorema* si interpretem l'obra com una panoràmica sobre la passivitat de la petita burgesia. Per a Pasolini, el burgès és aquell que no ha hagut de lluitar mai, perquè està acostumat al fet que tot li ha estat donat; el burgès, per tant, està acostumat a *no fer*, i vindria a ser aquell tercer servent de la paràbola que no sap fer fructificar el seu talent. Per això el burgès és totalment aliè a l'esdeveniment revolucionari i, sense comprendre'l, només s'hi pot mostrar hostil. I per la mateixa raó, el burgès és incapaç de reconèixer la prerrogativa de «subversió de l'ordre preestablert» que implica l'arribada del messies. Aquest és l'autèntic «reconeixement» del messies: reconeixement i acceptació del seu abast revolucionari, del seu *haver de fer* —que coincideix amb l'*haver de ser*— una revolució del sistema, ja sia social o familiar. És en aquest sentit que Crist afirma: «No us penseu pas que hagi vingut a portar pau a la terra; no he vingut a dur pau, sinó espasa. Perquè he vingut a desunir l'home del seu pare, i la filla de la seva mare» (*Mateu*, 10, 34-35).

El quid de la qüestió és el següent: l'adveniment del messies serà violent i nosaltres hem d'acceptar viure aquesta violència, i afavorir-la; ja que no podem esperar passivament un alliberament que *ens* concerneix. Aquest alliberament ja no es pot donar únicament com a acte transcendent, com a voluntat divina (altrament cauríem en una mena de fatalisme idealista); sinó que s'ha de donar principalment com a acte contingent i material: com a acte de recerca intel·lectual i espiritual per part de l'home. D'aquí la tesi marxista que es troba a la base del teorema pasolinià: els humils —el proletariat, quan encara existia, encarnat aquí en la figura de la Serventa— reivindiquen així el seu paper i les seves funcions humanes i humanístiques davant d'allò diví. L'arribada de Crist a la terra, com a home humil entre els humils, n'és el màxim exemple; així, la *parousia* esdevé gairebé una paràbola de si mateixa.

Sota alguns aspectes, aquesta és la mateixa tesi que sosté un altre marxista poc ortodox del segle XX —de la mateixa manera que és poc ortodoxa la seva mirada sobre la religió: Walter Benjamin. Per al filòsof alemany, d'origen i cultura jueva, aquesta

activitat permanent de l'home en relació amb la transcendència divina es realitzava en l'exercici constant de la crítica. El messies no ve per als qui esperen inactius que s'obri aquella «porta menuda» a través de la qual hauria d'entrar en la Història. En canvi, cada home està cridat a re-obrir la història, per mitjà d'un procediment dialèctic que reactualitza constantment el passat, proposant-li una «trobada secreta» amb el present. I per mitjà d'aquesta re-obertura, que és una re-interpretació oposada a la interpretació hegemònica dels vencedors, dels poderosos, de la burgesia, ha de crear les condicions perquè s'obri la porta de bat a bat i el messies hi pugui entrar en qualsevol moment. Cada home —i la paradoxa podria semblar altre cop kafkiana— ha de ser el qui *envii* el messies, ja abans de rebre'l i tot. És només en aquest sentit que l'abast revolucionari d'un fet com el messiànic es revela com una qüestió no tan sols divina, sinó també humana; una qüestió que no només concerneix l'esfera d'allò ideal (la vella tesi conservadora hegeliana), sinó també la material (la tesi del materialisme històric).

Si el pensament burgès capitalista resta aliè a l'esdeveniment messiànic, és perquè la burgesia no pot reconèixer el messies, atès que l'espera simplement com el qui ve a salvar tots els homes, i no com el qui ve per tal que tots els homes puguin oferir-se a si mateixos l'oportunitat de salvar-se. La burgesia, i en primer lloc la burgesia catòlica del segle XX fins avui dia, ha interpretat en canvi l'esdeveniment messiànic segons el seu sistema de pensament, que és un pensament econòmic; sense comprendre que aquest esdeveniment implica inevitablement la destrucció del mateix sistema en què viu el burgès, i que modela la seva *forma mentis*. És per això que, per a la burgesia, el messies no pot arribar mai: si no ve és perquè no s'exerceix una crítica activa; l'espera perpètua de la salvació no deixa de ser això, igual que no deixa de ser perpetu el fet de *no saber lluitar* (contra les regles, contra les convencions, però també contra un mateix i les pròpies pors). Si el fet d'esperar que es manifesti alguna cosa no ve acompanyat d'una voluntat de reconeixement, mai no s'acabarà de manifestar res. Això explica també el progressiu desinterès per l'activitat i la consciència política que s'ha anat produint en les socialdemocràcies occidentals durant els últims cinquanta anys. Uns anys en què s'ha assistit, precisament, a una gradual conversió del proletariat en petita burgesia; uns anys en què el sistema capitalista ha ofert a les classes baixes el somni del benestar econòmic propi de les classes altes a qualsevol preu. Però no és possible acceptar les condicions de vida d'una classe sense acceptar-ne també el sistema de pensament: d'aquí la renúncia a la crítica social i política d'aquesta nova petita burgesia. Almenys fins a avui dia, en què —pel que sembla— s'està produint un cert despertament de les consciències; però fins i tot això és degut, al capdavant, a un mer factor econòmic: la crisi financera dels últims anys està retornant la nova falsa petita burgesia a la seva posició originària de classe baixa.

Aquesta és la conclusió que podem treure de l'ensenyament de Pasolini, i del de Benjamin. La càrrega revolucionària és principalment activitat humana, intel·lectual i material. Un ensenyament del passat que es veu abocat a tenir una trobada —ja no tan secreta— amb el moment d'avui dia. I que es revela doncs, per a la nostra societat i per a la nostra època, més actual que mai.

Alaior (Menorca), juny 2015